

ƏLƏT AZAD İQTİSADI ZONASINDA VERGİTUTMA MƏSƏLƏLƏRİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİ

Ramiz Məhərrəmov

*Vergilər Nazirliyinin Tədris Mərkəzinin şöbə rəisi,
Bakı ş., Aga Nemətulla 44
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin dosenti,
iqtisad elmləri namizədi
ramizvergil@rambler.ru*

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – Ələt azad iqtisadi zonasında vergitutma məsələlərinin araşdırılması;

Tədqiqatın metodologiyası – müqayisəli təhlil, tarixi yanaşma;

Tədqiqatın nəticəsi – yaradılmasına start verilmiş Ələt azad iqtisadi zonasının qanunvericilik bazasında və əlaqəli qanunvericilik aktlarında boşluqların müəyyən edilməsi və bunların aradan qaldırılması üçün təkliflərin verilməsi;

Tədqiqatın məhdudiyyətləri - daha geniş təhlil aparılması üçün qanunvericilik bazalarında uyğunsuzluqlar;

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti - Ələt azad iqtisadi zonasında vergitutma məsələləri araşdırılarkən əlaqəli qanunvericilik aktlarına (əsasən Vergi Məcəlləsinə) əlavə və dəyişikliklərin edilməsi;

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – ilk dəfə olaraq Ələt azad iqtisadi zonasında vergitutma məsələləri araşdırılmışdır. Digər qanunvericilik aktlarında bununla əlaqədar çatışmazlıqlar müəyyən edilmiş, Azərbaycanda mövcud olan xüsusi vergi rejimində fəaliyyət göstərən müəssisələrin və zonaların vergitutma məsələləri şərh edilmiş və beynəlxalq təcrübə öyrənilmişdir.

Açar sözlər: *azad (xüsusi) iqtisadi zonalar, xüsusi vergi rejimi, vergitutma, Ələt azad iqtisadi zonası*

Giriş

Qloballaşan dünya iqtisadiyyatında əksər ölkələr üçün öz milli iqtisadiyyatlarının açıqlığının, onların dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiyasının təmin edilməsi vacib məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Ölkələr beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirak etməklə öz iqtisadi mənafeələrini təmin etməyə, davamlı iqtisadi inkişafa nail olmağa çalışırlar.

Milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadi sistemə inteqrasiya prosesinin dərinləşməsinə, xarici iqtisadi fəaliyyətin canlandırılmasına şərait yaradan ən səmərəli vasitələrindən biri dünyada mövcud olan müxtəlif sahibkarlıq (biznes) zonaları olmuşdur.

Onların arasında azad (xüsusi) iqtisadi zonalara xüsusi diqqət verilir. Azad (xüsusi) iqtisadi zonalar ilk növbədə regional üstünlüklər nəzərə alınmaqla iqtisadi artımın sürətlənməsini reallaşdırmağa, ərazinin sosial-iqtisadi inkişafına imkan verir, bütövlükdə milli iqtisadiyyatın inkişafına multiplikasiya təsiri edir.

Azad (xüsusi) iqtisadi zonaların yaradılması və fəaliyyətinin beynəlxalq təcrübəsi 1973-cü ildə Gömrük Əməkdaşlığı Şurası tərəfindən təqdim edilmiş «Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və harmonizasiyası haqqında» VIII Kiot Konvensiyasında əks olunmuşdur.

Azad (xüsusi) iqtisadi zonaların iqtisadi mahiyyətinə müxtəlif yanaşmalar vardır. Bir çox hallarda tədqiqatçılar Kiot Konvensiyasında qəbul edilmiş yanaşmaya əsaslanırlar. Kiot Konvensiyasına əsasən azad (xüsusi) iqtisadi zonalər və ya «franko-zona»dan kənarında yerləşən malların obyekt kimi ölkə ərazisinin bir hissəsi başa düşülür. Azad (xüsusi) iqtisadi zonaların mahiyyətinin tipik açıqlamasını D.S.Kabir vermişdir: «Azad iqtisadi zonaların təsərrüfat məsələlərinin həll edilməsində geniş müstəqilliyə malik olan Milli ərazinin bir hissəsidir (bəzi hallarda ölkənin gömrük ərazisinin bir

hissəsindən ayrılmış), xüsusi idarəetmə rejimi, xarici və Milli sahibkarlar üçün iqtisadi fəaliyyətin preferensial şəraitidir» [16].

Azad (xüsusi) iqtisadi zonalar gömrüksüz və ya imtiyazlı ixrac-idxal rejimi tətbiq edilən, digər ölkənin, digər bölgələrin valyuta-maliyyə vəziyyəti ilə fərqlənən, daha sərfəli iqtisadi və coğrafi mövqeyə malik olan ölkə ərazisi və ya onun hər hansı bir hissəsidir. Azad (xüsusi) iqtisadi zonalarda yerləşən təsərrüfat subyektləri xüsusi qanunvericilik normaları (rejimi) altında fəaliyyət göstərir və onların bu fəaliyyəti ölkənin xüsusi qanunları ilə tənzimlənir. Bu cür zonaların yaradılması zamanı gömrük tənzimlənməsi və viza rəsmiləşdirilməsi, vergitutma, lisenziyalaşdırma, bank fəaliyyəti, mülkiyyət və girov münasibətləri, imtiyazların verilməsi, azad zonanın idarə edilməsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir.

Azad (xüsusi) iqtisadi zonaların bir sıra xarakterik xüsusiyyətləri vardır. Bu zonalarda müxtəlif növ güzəşt və stimullar tətbiq edilir. Belə ki, xarici ticarət zamanı ixrac-idxal rüsumları azaldılır və ya ləğv edilir, fiskal güzəştlər tətbiq edilir. Bu güzəştlər vergitutma bazasında, gəlirdən çıxılan xərclərdə, vergi dərəcələrində, vergi azadolmaları və güzəştlərində və digər imtiyazlarda özünü göstərir. Bundan başqa, azad iqtisadi zonalara büdcədən subsidiyalar ayrılır, güzəştli dövlət kreditləri, torpaqdan və əmlakdan istifadəyə görə imtiyazlı icarə haqları verilir, müəssisələrin qeydiyyatdan keçirilməsi prosedurları, qeyri-rezidentlərin ölkəyə girişi-çıxışı sadələşdirilir.

Azad (xüsusi) iqtisadi zonalar müxtəlif məqsədlərlə yaradılır, bu müxtəlifliklərə baxmayaraq, onları birləşdirən ümumi cəhətlər də vardır. Bunların arasında iqtisadi, sosial və elmi-texniki məqsədləri göstərmək olar. Bu məqsədlərə nail olunması üçün ölkədə siyasi sabitlik hökm sürməli, yüksək səviyyəli qanunvericilik bazası, yüksək inkişaf etmiş infrastruktur, əlverişli təbii-coğrafi mühit və əlverişli iqtisadi konyunktura olmalıdır. Ən əsası isə azad (xüsusi) iqtisadi zonaların fəaliyyəti və inkişafı üçün stimullaşdırıcı amillər (imtiyazlar, güzəştlər) mövcud olmalıdır.

Azad (xüsusi) iqtisadi zonaların fəaliyyətinin beynəlxalq təcrübəsi

Beynəlxalq miqyasda azad (xüsusi) iqtisadi zonaların fəaliyyəti ilə bağlı kifayət qədər təcrübə vardır. Ölkələrin inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq məqsədlər müəyyənləşdirilir və bu cür zonaların müxtəlif formaları tətbiq edilir. İnkişaf etmiş ölkələrdə (Qərbi-Avropa ölkələri, ABŞ, Yaponiya və s.) bu zonalar azad ticarət zonaları, maliyyə-bank mərkəzləri, azad hava limanları, texniki zonalar kimi fəaliyyət göstərir. ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa kimi ölkələrdə xüsusi iqtisadi zonaların yaradılmasının əsas məqsədi beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsindən ibarət olmuşdur. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə (Asiya və Latın Amerikasına ölkələri və s.) ixrac-istehsal zonalarının yaradılmasına daha çox üstünlük verirlər.

1930-cu illərdə ilk dəfə olaraq **ABŞ-da** azad ticarət zonaları yaradılmış və 2013-cü ilədək bu cür zonaların sayı 174-ə çatdırılmışdı. Bu zonalar milli ərazinin bir hissəsi olmaqla gömrük, vergi, maliyyə rejimli ticarət və sənaye zonaları hesab edilir.

ABŞ-da azad ticarət zonalarının fəaliyyəti “Gömrük xidməti və sərhəd mühafizəsi” Qaydaları ilə də tənzimlənir. Ənənəvi olaraq ABŞ-da da xüsusi iqtisadi zonalara kompleks güzəştlər tətbiq edilir. Bu güzəştlər əsasən zonaların fəaliyyət müddətinə tətbiq edilir. Belə ki, 20 illik müddətinə yaradılan zonalarda təmir və tikinti işlərinə 5 faizlik vergi güzəşti tətbiq edilir. Bununla yanaşı, kapitalın artan dəyəri vergidən azad edilir, yeni iş yerləri açan sahibkarlara vergi güzəştləri artırılır və mənfəət gəlirindən ayırmalar azaldılır və s.

Kanada, Argentina, Braziliya və Çində xüsusi iqtisadi zonaların növlərindən biri olan kompleks zonalara rast gəlmək olar.

Amerika qitəsində vergi güzəştləri hesabına öz ölkəsinin milli iqtisadi inkişafında əhəmiyyətli rol oynamış xüsusi iqtisadi zonalardan biri kimi Braziliyadakı “Manaus”u göstərmək olar. 1957-ci ildə yaradılan və 1967-ci ildən fəaliyyət göstərən Manaus xüsusi iqtisadi zonasında 30 illik xüsusi ticarət və vergi güzəştləri müəyyənləşdirilmişdir. Bu zonada rezidentlər 10 il müddətinə gəlir vergisindən azaddırlar, burada işlədilən idxal mallarından vergilər tutulmur, zonada istehsal olunan

sənaye məhsulları və sənaye mallarında vergilər tətbiq olunmur, dövlət tərəfindən xüsusi vacib layihələr üçün maliyyə resursları ayrılır. Federal güzəştlərdən başqa, Amazoniya ştatının və Manaus bələdiyyəsinin vergi güzəştləri müəyyənləşdirilmişdir [13, s.153].

1980-ci ildən etibarən **Çində** xüsusi iqtisadi zonalar yaradılmağa başlandı. Hazırda Çində çoxlu sayda xüsusi iqtisadi zona fəaliyyət göstərir. Bunlardan 90-ı dövlət əhəmiyyətli texniki-iqtisadi inkişaf zonası, 114-ü yüksək texnologiya zonası, 13-ü azad gömrük zonası və 14-ü isə dövlət səviyyəsində sərhədlənmiş iqtisadi əməkdaşlıq zonalarıdır.

Çinin xüsusi iqtisadi zonalarında 5 mln. dollardan yuxarı xarici investisiyalı müəssisələr gəlir vergisindən azaddırlar və ya müəyyən müddətə gəlirlər vergidən tam azaddırlar. Öz məhsullarının 70 faizindən çoxunu ixrac edən xüsusi iqtisadi zonaların rezidentləri gəlirləri 10 faiz vergidən azaddır. Hindistanlı tədqiqatçı-alim S.K.Singhin fikrincə, idxal rüsumlarının zəiflədilməsi və ixrac rüsumlarının aradan qaldırılması, dolayısı vergilərin aşağı salınması, çoxlu xüsusi vergi tətilləri və köməkçi, yardımçı, tənzimləyici şərait Çinin xüsusi iqtisadi zonalarının sənaye istehsalı və ixracda katalizator rolunu oynamasını şərtləndirmişdir. Çində yüksək texnologiya təyinatlı xüsusi iqtisadi zonalarda yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən torpaq, su, elektrik enerjisindən istifadə üzrə əlavə güzəştlər verilmişdir. Torpaqların icarə müddəti 50 il müəyyənləşdirilmişdir. Xüsusi iqtisadi zonanın rezidentləri daşınmaz əmlakları almaq və özəlləşdirmək hüququna malikdirlər [13, s.154].

Xüsusi iqtisadi zonaların çoxluq təşkil etdiyi Asiya ölkələrindən biri **Birləşmiş Ərəb Əmirliyi (BƏƏ)**. BƏƏ-də hər bir şirkətin qeydiyyatı zamanı xüsusi iqtisadi zonanın nizamnamə kapitalı müəyyən edilir. Qeydiyyat yekunlaşdıqdan sonra kapital geri qaytarılır. Qeydiyyatın növbəti mərhələsi lisenziyanın rəsmiləşdirilməsidir. Şirkətlərin fəaliyyət göstərməsi üçün 4 lisenziya növü tətbiq edilir:

1. Sənaye lisenziyası;
2. Məhdud biznes lisenziyası;
3. Xidmətlər göstərilməsi üçün lisenziya;

4. Azad ticarət lisenziyası.

BƏƏ-də azad iqtisadi zonaların əsas üstünlükləri aşağıdakılardır:

- şirkətin nizamnamə kapitalının 100 faizi xarici mülkiyyət olmalıdır;
- 100 faiz idxal və ixrac vergilərindən azad edilir;
- kapital və gəlir tam repatriasiya edilir, yəni geri qaytarılır;
- 15 il ərzində heç bir korporativ vergi tətbiq edilmir;
- gəlir vergisindən azad edilir (bir qayda olaraq 50 il müddətinə);
- gömrük rüsumları yoxdur;
- işə qəbul zamanı əlavə dəstək xidmətləri göstərilir.

Türkiyədə azad iqtisadi zonaların fəaliyyəti “Azad zonalar” Qanunu ilə tənzimlənir. Azad zonaların yaradılmasında əsas məqsəd ixracata istiqamətləndirilmiş istehsalı təşviq etməkdən, birbaşa xarici investisiyaların və texnologiyaların idxalını sürətləndirməkdən, beynəlxalq ticarəti inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

1985-ci ildə qəbul edilmiş bu qanuna görə Türkiyədə xüsusi iqtisadi zonalar vergilərdən tam azaddırlar və zonalarda fəaliyyət göstərən sahibkarlar gömrük, həmçinin digər rüsumları ödəmirlər. Xüsusi iqtisadi zonalarda istehsal olunmuş malların ölkənin başqa ərazilərində satışına icazə verilir və bu ölkədə yaşayan xarici vətəndaşlar xüsusi iqtisadi zonalarda 100 faizli xarici kapitallı müəssisələr yaratmaq hüququna malikdirlər. Türkiyənin xüsusi iqtisadi zonalarında xarici və daxili investorların kapitalının hərəkəti və həcmi barəsində məhdudiyətlər yoxdur. Bu kimi zonalarda əldə edilən mənfəətin Türkiyəyə də daxil olmaqla dünyanın hər hansı bir ölkəsinə köçürülməsinə icazə verilir [13, s.154].

Türkiyədə 21 azad zona fəaliyyət göstərir. Burada işləyənlərin sayı 54022 nəfərdir və illik ticarət dövriyyəsi 22 milyard dollardan çoxdur.

Beləliklə:

- Firmalar təsisatlar vergisi və gəlir vergisindən azaddırlar;
- Zonaya daxil olan mallar üçün gömrük rüsumları və əlavə dəyər vergisi ödənilmir;

- İstehsalın 85 faizindən çoxunu ixrac edən firmaların işçilərinin əmək haqqısı 100 faiz vergi və digər ödənişlərdən azaddırlar;

- Əldə edilən mənfəət ölkə daxilinə və xaricinə transfer edilə bilər;

- Türkiyədən azad zonalara edilən satışlar ixrac hesab edildiyindən firmalar ixrac qiymətinə əlavə dəyər vergisi tətbiq edilmədən malları satın ala bilərlər;

- firmalara infrastruktur xidmətləri (elektrik, qaz, su və s.) əlavə dəyər vergisiz təqdim olunur;

- istifadə olunmuş avadanlıqların azad zonalara idxalı zamanı onların istifadə müddətinə hədd qoyulmur və s.

İranda azad ticarət zonaları və xüsusi iqtisadi zonalar 1970-ci illərdən etibarən yaranmağa başlamışdır. Hazırda İranda 7 azad iqtisadi zona fəaliyyət göstərir.

Azad iqtisadi zonaların ərazisində müəssisələrin fəaliyyəti bir sıra qanunvericilik normaları ilə tənzimlənir:

1. “İranın azad iqtisadi zonalarının yaradılması və idarə olunması haqqında” Qanun;

2. “İranın azad iqtisadi zonalarında investisiya” Qaydaları;

3. “İranın azad iqtisadi zonalarında idxal və ixrac” Qaydaları;

4. “Azad iqtisadi zonaların ərazisində valyuta tənzimlənməsi” Qaydaları;

5. “Azad iqtisadi zonaların ərazisində biznes, əmlak və əqli mülkiyyət hüquqlarının qeydiyyatı haqqında” Qanun;

6. “Azad iqtisadi zonaların ərazisində işçi qüvvəsi, sığorta və sosial təminat” Qaydaları;

7. “Azad iqtisadi zonaların ərazisində torpaq və təbii ehtiyatlardan istifadə” Qaydaları.

Azad iqtisadi zonalardan əlavə İranda 15 xüsusi iqtisadi zona fəaliyyət göstərir.

“Payam” xüsusi iqtisadi zonası öz hava limanı və aviaxətti olan yeganə zonadır. “Payam” xüsusi iqtisadi zonasının Tehranın sənaye, iqtisadi və kənd təsərrüfatı mərkəzlərinə yaxınlığı dəmiryol və digər yollarla asanlıqla çatmaq imkanları İranın

xarici investorları və subyektlər üçün bərabər imkanlar yaradır. Bundan başqa, bu zonaya mallar, maşın və xammal üçün gömrük rüsumları olmadan ödənişsiz giriş var. Xüsusi iqtisadi zonada əməliyyatlar vergilərdən azaddır. Həmçinin gömrük rəsmiləşdirilməsi olmadan bu zonadan mal ixrac etmək imkanları da var.

Moldovada xüsusi iqtisadi zonalar 1990-cı illərdə yaradılmağa başlamışdır. 25 may 1993-cü ildə “Azad sahibkarlıq zonaları” haqqında qəbul edilmiş Qanuna görə azad sahibkarlıq zonaları respublikanın və onun ayrı-ayrı ərazilərinin sosial-iqtisadi inkişafı üçün xarici sahibkarlar ilə birlikdə həyata keçirilən iş fəaliyyəti əsasında yaradılır. Dövlətin azad sahibkarlıq zonalarını təşkil etməkdə məqsədi məşğulluğu təmin etməkdən, xarici investisiyaları cəlb etməkdən, müasir xarici avadanlıq və texnologiya cəlb etməkdən, istehlak mallarının və xidmətlərinin istehsalını genişləndirməkdən, idxalı əvəzləyən və ixrac istehsalını inkişaf etdirməkdən və maliyyə gəlirlərini artırmaqdan ibarətdir.

Qanun azad zonalara vergi, gömrük, maliyyə, qeydiyyat, əmək və digər rejimləri verir. Moldovadakı zonaların növləri və tipləri olduqca genişdir.

Moldova qanunvericiliyinə görə azad zonaya idxal edilən və buradan ölkənin digər ərazilərinə ixrac olunan məhsullar ƏDV və aksiz vergisindən azad edilir.

Azad zona ərazisində ofislərin tikintisi və açılması zamanı firma ƏDV-siz fəaliyyət göstərmək imkanı qazanır. Rezidentlər fəaliyyət göstərdikləri ilk 5 il ərzində gəlir vergisi ödəməkdən 45 faiz həcmində azad edilir.

Bundan başqa, zonanın inkişaf etdirilməsinə 250000 dollardan az olmayaraq sərmayə yatırmış investorlar 5 il müddətinə mənfəət vergisindən tamamilə azad edilir.

Hazırda Moldovada 2 azad liman və 7 azad iqtisadi zona fəaliyyət göstərir.

Rusiya Federasiyasında azad (xüsusi) iqtisadi zonaların fəaliyyəti “Rusiya Federasiyasının xüsusi iqtisadi zonaları haqqında” Qanunu və həmin ərazinin federal qanunvericiliyi ilə tənzimlənir. Xüsusi iqtisadi zonaların rezidentlərinin vergiyə cəlb edilməsi vergilər və yığımlar haqqında Rusiya Federasiyasının qanunvericiliyinə əsasən həyata keçirilir.

Rusiya Federasiyası ərazisində fəaliyyət göstərən xüsusi iqtisadi zonalarda aşağıdakı vergi güzəştləri tətbiq edilir:

	Mənfəət vergisi	Əmlak vergisi	Torpaq vergisi	ƏDV və gömrük rüsumları
Xüsusi iqtisadi zonanın bütün rezidentləri	2-dən artıq olmayan xüsusi amortizasiya əmsalı tətbiq edə bilər (sənaye istehsalı üzrə)	Uçota alındığı dövrdən 5 il müddətində balansda olan əmlak vergidən azaddır	Torpaq üzərində mülkiyyət hüququ aldığı dövrdən 5 il müddətində vergidən azaddır	Sərbəst gömrük zonasının gömrük rejimində malların ixracı ƏDV-dən və gömrük rüsumlarından azaddır
Xüsusi iqtisadi zonanın bütün qeyri rezidentləri	Faktiki məsrəflər həddində elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinə çəkilən xərclər nəzərə alınır			
Kaliningrad vilayətində xüsusi iqtisadi zonanın rezidentləri	1. 2-dən artıq olmayan xüsusi amortizasiya əmsalı tətbiq edə bilər (sənaye istehsalı üzrə). 2. Faktiki məsrəflər həddində elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinə çəkilən xərclər nəzərə alınır 3. Zərərin gələcək dövrə keçirilməsinin xüsusi qaydası (sənaye istehsalı, turizm sahələri üzrə) 4. İnvestisiya layihələrinin reallaşdırılmasından alınan mənfəət 6 il müddətində 0 faiz dərəcəsi ilə vergiyə cəlb edilir 5. İnvestisiya layihələrinin reallaşdırılmasından alınan mənfəət 7-12 il ərzində 50 faiz vergidən azad edilir	1. İlki 6 il müddətində 0 faiz dərəcəsi tətbiq edilir. 2. 6 ildən sonrakı dövrlərdə vergi 50 faiz azaldılır	Torpaq üzərində mülkiyyət hüququ aldığı dövrdən 5 il müddətində vergidən azaddır	Sərbəst gömrük zonasının gömrük rejimində malların ixracı ƏDV-dən və gömrük rüsumlarından azaddır
Maqadan vilayətində xüsusi iqtisadi zonanın rezidentləri	01.01.2007-31.12.2014-cü illər ərzində vergidən azad edilmişdir	Uçota alındığı dövrdən 5 il müddətində balansda olan əmlak vergidən azaddır	Torpaq üzərində mülkiyyət hüququ aldığı dövrdən 5 il müddətində vergidən azaddır	Sərbəst gömrük zonasının gömrük rejimində malların ixracı ƏDV-dən və gömrük rüsumlarından azaddır

Hazırda Rusiyada 24 xüsusi iqtisadi zona (4 sənaye-istehsalı zonaları, 4 texnologiyanı təşviq edən zona, 13 turizm-istirahət zonası, 3 liman zonası) var:

Ümumilikdə, Rusiyada xüsusi iqtisadi zonaların yaradılmasının məqsədi yüksək texnologiyalı iqtisadiyyatı, idxalı əvəzləyən sənayeni, nəqliyyat sistemini, turizm və sanatoriya-kurort sahələrini inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

Qazaxıstanda xüsusi iqtisadi zonalar Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə yaradılır. Bu zonalar qlobal iqtisadi sistemdə ölkə iqtisadiyyatına girişi aktivləşdirmək üçün regionların sürətli inkişafı, yeni texnologiyanın tətbiqi, yüksək ixrac yönümlü sənayenin yaradılması, yeni növ məhsulların buraxılışı, investisiyaların cəlb edilməsi, bazar münasibətlərinin hüquqi normalarının hazırlanması, nəzarət və idarəetmənin müasir metodlarının tətbiqi, həmçinin sosial problemlərin həlli məqsədləri üçün yaradılır. Qazaxıstanın xüsusi iqtisadi zonalarında korporativ gəlir vergisi, torpaq və əmlak vergiləri tutulmur. Bu ölkədə xüsusi iqtisadi zonaların fəaliyyəti 21 iyul 2011-ci ildə qəbul olunan “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Qazaxıstan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir. Qanun xüsusi iqtisadi zonaların ərazisindəki fəaliyyəti 2 qrupa ayırır:

1. Prioritet;
2. Dəstək.

Prioritet fəaliyyət xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması məqsədlərinə uyğundur. Dəstək fəaliyyət isə xüsusi iqtisadi zonaların iştirakçılarının fəaliyyətini təmin etmək məqsədi ilə həyata keçirilir. Qanuna əsasən prioritet fəaliyyəti həyata keçirmək üçün ərizə verən şəxs pul vəsaitinə və əmlaka malik olmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Qazaxıstan, Belarus və Rusiyanın Gömrük İttifaqı rejimi xüsusi iqtisadi zonaların ərazisində tətbiq edilmir. Xüsusi iqtisadi zonaların ərazisində azad gömrük zonasının xüsusi rejimi tətbiq edilir. Bu zonalara daxil olan mallar Gömrük İttifaqından kənarında olan gömrük ərazisi kimi görülür. Qanun xüsusi iqtisadi zonaların iştirakçılarna xidmətlərin göstərilməsi mexanizmində “bir pəncərə” prinsipini tətbiq edir.

Qazaxıstanda fəaliyyət göstərən 9 xüsusi iqtisadi zona fəaliyyət göstərir.

Qırğızstan Respublikasının 15 mart 1996-cı il, 20 sentyabr 2000-ci il, 12 dekabr 2001-ci il və 7 iyul 2011-ci ildə qəbul edilmiş qanunvericilik aktlarının 6-cı maddəsi

“Xüsusi gömrük rejimi”ni nəzərdə tutur. Azad iqtisadi zonalarda xüsusi gömrük rejimi idxal mallarının gömrük rüsumundan azad olmasını, malların yenidən ixracını, həmçinin malların sərhəddən maneəsiz daşınmasını nəzərdə tutur.

Azad iqtisadi zona ərazisindən ixrac olunan malların Qırğızıstanın gömrük ərazisinə idxalı Qırğızıstan Respublikasının vergi qanunvericiliyinə əsasən vergiyə cəlb edilir. Tarif və qeyri-tarif tənzimlənməsi tədbirləri Qırğızıstan Respublikasının gömrük qanunvericiliyi ilə tənzimlənir.

Azad iqtisadi zona ərazisində istehsal olunmayan və Qırğızıstan Respublikasının gömrük ərazisinə idxal edilən mallara görə Qırğızıstan müvafiq qanunvericiliyinə uyğun olaraq gömrük rüsumları, ƏDV və aksizlər tətbiq edilir.

Azad iqtisadi zona ərazisindən tranzitlə daşınan idxal və ixrac mallarına görə heç bir gömrük imtiyazı tətbiq edilmir.

Ukraynada isə “Xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması və fəaliyyətinin ümumi prinsipləri haqqında” Qanun 13 oktyabr 1992-ci ildə qəbul olunub. Qanuna əsasən xüsusi iqtisadi zona Ukrayna ərazisinin bir hissəsidir, hansı ki, iqtisadi fəaliyyət və qanunvericilik üçün xüsusi hüquqi rejim qurulur və fəaliyyət göstərir. Xüsusi iqtisadi zonalarda yerli və xarici hüquqi və fiziki şəxslər üçün gömrük, maliyyə, vergi və digər güzəştlər tətbiq olunur. Ümumiyyətlə, Ukraynada xüsusi iqtisadi zonaların fəaliyyəti onların yaradılmasının əsasında asılıdır. Belə ki xüsusi iqtisadi zonaları yaratmaqda başlıca məqsəd xarici investorları cəlb etməkdir. Xüsusi iqtisadi zonalar sosial-iqtisadi və digər şərtlərlə xarakterizə olunan prioritet inkişaf ərazilərindən məhz əsas məqsədinə görə fərqlənir. Ukraynada xüsusi iqtisadi zonaların 6 növü var.

Sloveniyada Adriatik dənizin sahilində yerləşən Koper limanının yaxınlığında Koper iqtisadi zonası fəaliyyət göstərir. Bu zonada sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi məqsədilə təsis edilən təşkilatlara güzəştli vergitutma tətbiq edilir. Bu güzəştlərdən yararlanmaq üçün təşkilatlar istehsal etdikləri malların və xidmətlərin azı 51 faizini ixrac etməlidirlər.

Xüsusi vergi rejimi 13 fevral 2007-ci ildən qəbul edilən İqtisadi Zonalar haqqında Qanunla tənzimlənir. Bu qanuna əsasən xüsusi iqtisadi zonalarda fəaliyyət göstərən şəxslərə aşağıdakı fəaliyyətlərinə görə vergi güzəştləri tətbiq edilir:

1) iqtisadi zonada fəaliyyətin aparılması və ya planlaşdırılması üçün nəzərdə tutulan ilkin sərmayələr və zonada ümumi iş yerlərinin artırılması məqsədilə bu sərmayələrlə bağlı yeni iş yerlərinin açılması;

2) ümumi iş yerlərinin artırılması məqsədilə bu sərmayələrlə bağlı olmayan yeni iş yerlərin açılması.

Vergi güzəştləri barədə qərar vergi orqanları tərəfindən qəbul edilir. İqtisadi Zonalar haqqında Qanununa əsasən vergi ödəyicilərinə aşağıdakı formallarda vergi güzəştləri verilə bilər:

- hüquqi şəxslərdən tutulan korporativ gəlir vergisi dərəcəsi aşağı salına bilər, lakin vergi dərəcəsi 10 faizdən aşağı olmamalıdır;

- iqtisadi zonada fəaliyyət göstərən şəxs kiçik və ya orta şirkət olmadığı halda zonada mövcud olan yeni aktivlərə sərmayə qoyduqda, təqvim ilində qoyduğu sərmələrinin məbləği qədər korporativ gəlir vergisinin vergitutma bazasını azaldılmasını tələb edə bilər, lakin belə azalma təqvim ilində qoyulmuş sərmayə məbləğlərinin 50 faizdən çox olmamalıdır;

- korporativ gəlir vergisinin vergitutma bazası, şirkətlər tərəfindən stajçılara ödənilən əmək haqqı məbləğləri qədər azaldıla bilər, lakin belə azalma təqvim ilində stajçılara ödənilmiş əmək haqqı məbləğinin 50 faizindən çox olmamalıdır.

Azərbaycanda azad (xüsusi) iqtisadi zonalar barədə qısa arayış

Azad (xüsusi) iqtisadi zonaların fəaliyyətinin beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi Azərbaycanda reallaşdırılan bu cür zonaların gələcəkdə obyektiv qiymətləndirilməsinə imkan verəcək. Hazırda Azərbaycanda xüsusi vergi rejimi ilə fəaliyyət göstərən “Əsrin müqaviləsi” çərçivəsində Hasilatın Pay Bölgüsü haqqında bir çox sazişlər ratifikasiya

edilmiş, “İxrac məqsədli neft-qaz fəaliyyətinə xüsusi iqtisadi rejimin tətbiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu imzalanmış, “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmiş, “Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, “Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması” və “Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Sərəncam imzalanmışdır.

“Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu yuxarıda qeyd olunan şərtləri özündə əks etdirən qanundur. Qanun 14 aprel 2009-cu ilə tarixində qəbul edilmiş və Azərbaycan Respublikasında xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması və idarə edilməsi ilə bağlı hüquqi və iqtisadi münasibətləri tənzimləyir, həmin zonalarda sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili qaydalarını müəyyənləşdirir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən “Xüsusi iqtisadi zona - sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün xüsusi hüquqi rejimin tətbiq edildiyi Azərbaycan Respublikasının ərazisinin məhdud hissəsidir” [3].

Xüsusi iqtisadi zonada rezidentlərə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş güzəştli vergi rejimi tətbiq edilir.

Xüsusi iqtisadi zonanın ərazisində sahibkarlıq fəaliyyəti göstərən, qeydiyyatdan keçmiş rezidentlər malların təqdim edilməsindən, işlərin görülməsindən, xidmətlərin göstərilməsindən əldə etdikləri vəsait məbləğindən (ümumi hasılatın həcmindən) və satışdan kənar gəlirlərindən 0,5 faiz dərəcəsi ilə vergini (sadələşdirilmiş vergini) hesablayır və dövlət büdcəsinə ödəyirlər [3].

Xüsusi iqtisadi zonanın rezidentləri yuxarıda qeyd olunmuş vergi və fiziki şəxslərin maddəli işlə əlaqədar gəlirindən vergi istisna olmaqla, vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən digər vergiləri ödəməkdən azaddırlar. Xüsusi iqtisadi zonanın rezidentinə xüsusi vergi rejimi yalnız həmin zonada göstərdiyi fəaliyyətinə görə tətbiq edilir.

Xüsusi iqtisadi zonanın ərazisində vergi ödəyicilərinin və dövlət vergi orqanlarının, habelə vergi münasibətlərinin digər iştirakçılarının vergitutma məsələləri ilə bağlı hüquq və vəzifələri, vergi nəzarəti, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət və digər məsələlər vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

Azərbaycanda xüsusi vergitutma rejimi tətbiq edilən zonaların yaradılması istiqamətində işlər davam etdirilir. Belə ki, bu məqsədlə 28 dekabr 2011-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən “Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması” [5] və “Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Sərəncam imzalanmışdır. Bu parkın yaradılmasında başlıca hədəf təkrar istehsal sahəsində maraqlı olan potensial sahibkarlar və investorlar üçün əlverişli şərait yaratmaq olmuşdur. Parkın ərazisində mexaniki emal və istehsal qurğuları üçün bütün şəraitlərin və lazımı dəstəyin hökumət tərəfindən təmin edilməsi nəzərdə tutulur. Sənaye Parkının Balaxanı poliqonuna və tullantıların yandırılması zavoduna, o cümlədən əsas nəqliyyat qovşağına yaxınlığı xammal və enerji təchizatı və əldə edilmiş xam material və ya istehsal edilmiş məhsulun asanlıqla satış bazarına çıxmasına əlverişli imkan yaradacaqdır. Bundan başqa, 5 noyabr 2012-il tarixdə “Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında” [6] və 21 dekabr 2012-ci il tarixdə sənaye və texnopark rezidentlərinə 7 il müddətinə vergi və gömrük güzəştlərinin edilməsini nəzərdə tutan “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən fərman imzalanmışdır.

Ələt azad iqtisadi zonasında vergitutma məsələlərinin tənzimlənməsi

İqtisadiyyatın davamlı inkişafı və rəqabət qabiliyyətinin artırılması, Azərbaycan Respublikasının logistika və nəqliyyat mərkəzi kimi mövqeyinin gücləndirilməsi və ölkədə çoxşaxəli nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasında “Logistika və ticarətin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”nin prioritet istiqamətlərinə uyğun olaraq [9, 10] “Bakı şəhəri Qaradağ rayonunun Ələt qəsəbəsində

yeni Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının ərazisi daxil olmaqla azad ticarət zonası tipli xüsusi iqtisadi zonanın yaradılması ilə bağlı tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 7 mart 2016-cı il tarixli 1912 nömrəli Sərəncamı imzalanmış, “Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Azərbaycan

Respublikasının Qanunu qəbul edilmiş və onun normativ-hüquqi bazası formalşdırılmışdır [8].

Sərəncamdan irəli gələn vəzifələrin icrasının təmin edilməsi məqsədilə hazırlanmış normativ hüquqi aktlarının layihələri “azad iqtisadi zona” elan ediləcək ərazilərdə həyata keçiriləcək iqtisadi fəaliyyət üçün əlverişli hüquqi rejiminin müəyyənləşdirilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azad iqtisadi zonalar yaradılması işinin sürətləndirilməsi haqqında” 31 may 2017-ci il tarixli 2940 nömrəli Sərəncamı imzalandı və işçi qrupu yaradıldı [7].

İşçi qrup azad iqtisadi zonaların yaradılması ilə bağlı hazırlanmış qanun layihəsinin ekspertizasını keçirmiş, dövlətin mənafeələrinin və investorların qanuni maraqlarının tarazlı şəkildə nəzərə alınmasını təmin edən sənədin yekun variantını hazırlamış və Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etmişdir. Bundan başqa, azad iqtisadi zonaların inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə bu sahədə təcrübəsi olan xarici investor (developer) şirkətləri ilə bağlanılacaq müqavilələrin əsas şərtləri müəyyənləşdirilmişdir.

Transmilli enerji infrastrukturunu və beynəlxalq nəqliyyat layihələrinin Azərbaycanda reallaşdırılması, investorların ölkəmizə marağının artması, xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün əlverişli coğrafi mövqeyi ilə seçilən ərazilərin logistik və sənaye potensialından tam istifadə olunması, iqtisadiyyatımızın daha da möhkəmlənməsi, büdcə gəlirlərinin diversifikasiyası və əhalinin məşğulluğunun təmin

edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən “Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu imzalandı [4].

Qanunda azad zonanın yaradılması, idarə edilməsi və inkişafı, azad iqtisadi zonanın səlahiyyətli qurumunun maliyyə məsələləri, developerin maliyyələşdirilməsi, azad zona hüquqi şəxslərinin fəaliyyəti, azad zonada vergi tənzimlənməsi, gömrük işi, mübahisələrin həlli və digər müddəalar öz əksini tapmışdır.

“Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 16-cı maddəsi iqtisadi zonanın vergi məsələlərini tənzimləyir. Qanunun 16.1-ci maddəsinə əsasən azad zonanın səlahiyyətli qurumu (*azad zonanın fəaliyyətinə məsul olan, azad zonada tənzimləməni və nəzarəti həyata keçirən inzibati qurum*), azad zona inzibati müəssisələri (*developer, mübahisələrin həlli qurumları, azad zonada fəaliyyət göstərən hər hansı digər inzibati qurum, habelə azad zona səlahiyyətli qurumu tərəfindən təsis olunmuş hüquqi şəxs və ya azad zona səlahiyyətli qurumun tərəfdaş olduğu hər hansı digər hüquqi şəxs*), azad zona hüquqi şəxsləri (*azad zona inzibati müəssisələri istisna olmaqla, azad zonada azad zona qanunvericiliyinə uyğun təsis edilən və fəaliyyət göstərən hər hansı hüquqi şəxslər*) və onların işçiləri, azad zona rezidentləri (*azad zonada yaşamaq üçün icazəsi olan fiziki şəxslər*) azad zonada fəaliyyətlərinə aid olan bütün vergilərdən azaddırlar.

Yəni, Ələt azad iqtisadi zonasının bütövlükdə hüquqi şəxs statusuna malik olduğundan, o cümlədən iqtisadi zonada fəaliyyət göstərən, sahibkarlıq fəaliyyəti həyata keçirən müəssisə və təşkilatlar hüquqi, hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən fiziki şəxslər azad zonada fəaliyyət göstərdiklərinə görə mənfəət vergisindən, gəlir vergisindən, əlavə dəyər vergisindən, aksizdən, əmlak vergisindən, torpaq vergisindən, mədən vergisindən, yol vergisindən və sadələşdirilmiş vergidən azaddırlar.

Nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir fəaliyyət növünün vergitutma məsələləri Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Vergi Məcəlləsinin 2.4-cü maddəsinə görə bir sıra qanunvericilik aktları istisna olmaqla, vergi qanunvericiliyindən

başqa digər qanunvericilik aktlarına vergitutma və vergi nəzarəti məsələlərinin daxil edilməsinə icazə verilmir. Bunlara aiddir:

- Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində nəzərdə tutulan vergi münasibətlərinə aid inzibati xətalər haqqında müddəalar;

- Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan vergi cinayətləri haqqında müddəalar;

- vergi öhdəliklərinin üstünlüyü haqqında müflisləşmə və iflas haqqında qanunvericilikdə nəzərdə tutulan müddəalar;

- büdcə qanunvericiliyində vergilərlə bağlı müddəalar;

- vergilər üzrə dövlət təminatlarının verilməsi ilə bağlı müddəalar;

- hasilatın pay bölgüsü haqqında, əsas boru kəməri haqqında və digər bu qəbildən olan sazişlərdə və ya qanunlarda nəzərdə tutulan müddəalar;

- İxrac məqsədli neft-qaz fəaliyyəti və xüsusi iqtisadi zonalar haqqında qanunlarda nəzərdə tutulan müddəalar;

- “Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda vergi yoxlamaları (kameral vergi yoxlamaları istisna olmaqla) haqqında nəzərdə tutulan müddəalar [1].

Göründüyü kimi, qəbul edilmiş “Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda iqtisadi zonanın yaradılması, qanunvericiliyi, idarə edilməsi, maliyyə və digər məsələlər öz əksini tapsa da, vergilərin tənzimlənməsi məsələləri vergi qanunvericiliyi ilə uzlaşdırılmamış və Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində öz əksini tapmamışdır.

Vergi azadolmalarının və güzəştlərinin verilməsi ilə bağlı müddəalar yalnız Vergi Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Vergi Məcəlləsindən başqa digər normativ hüquqi aktlarda, o cümlədən yuxarıda qeyd edilən normativ-hüquqi aktlarda vergi azadolmaları və güzəştləri ilə bağlı müddəalar nəzərdə tutula bilməz. Azad iqtisadi zonanın vergi tənzimlənməsi məsələlərinin Vergi Məcəlləsinin 2.4-cü maddəsinə daxil edilməsi onun

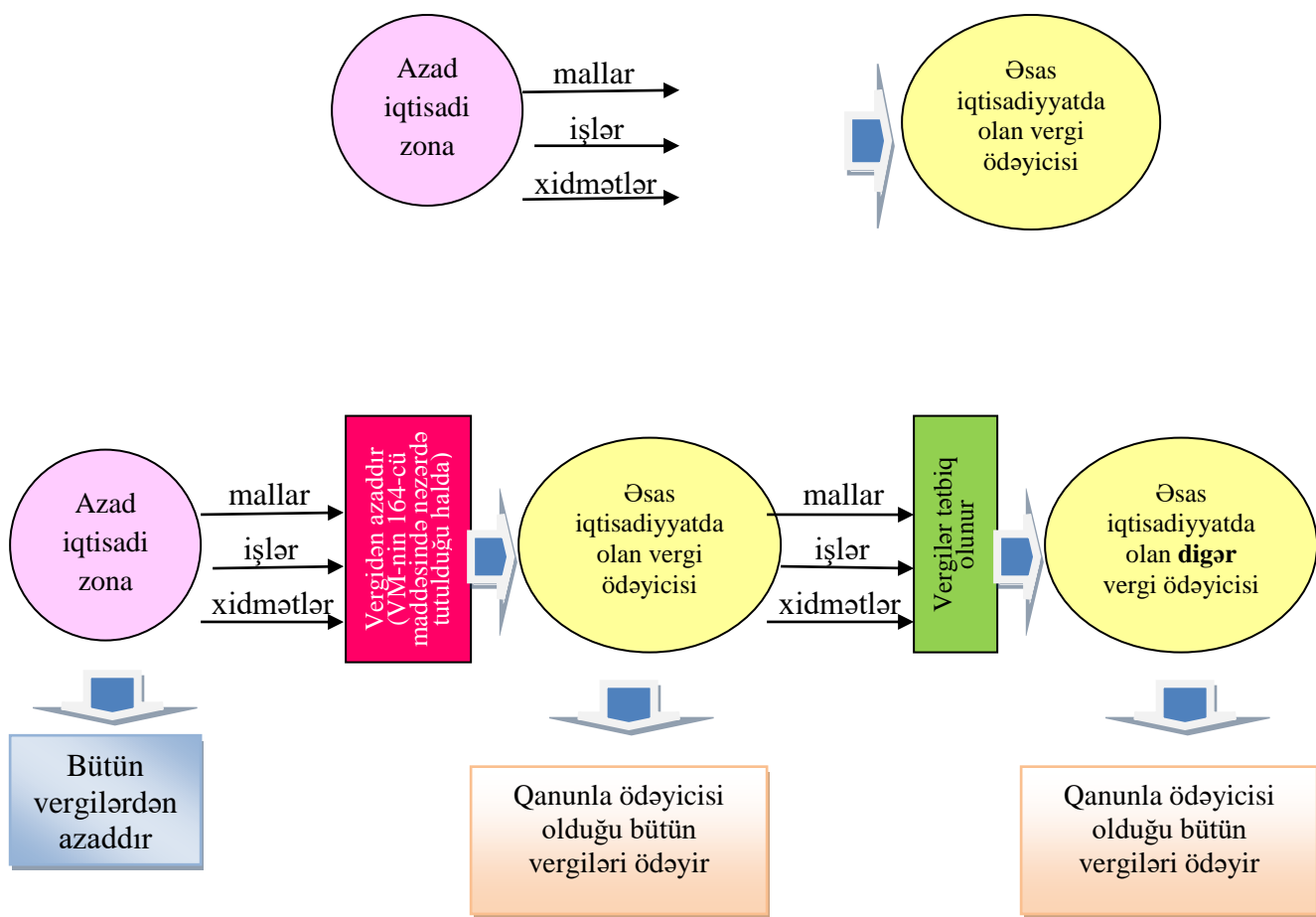
fəaliyyətinə aid olan bütün vergilərdən azad edilməsinin hüquqi cəhətdən əsaslandırılmasına imkan verəcəkdir.

Vergi Məcəlləsi qüvvəyə minənədək və ya o, qüvvəyə mindikdən sonra qanunla təsdiq olunmuş hasilatın pay bölgüsü haqqında, əsas boru kəməri haqqında və digər bu qəbildən olan sazişlərdə və ya qanunlarda, o cümlədən neft və qaz haqqında, ixrac məqsədli neft-qaz fəaliyyəti və xüsusi iqtisadi zonalar haqqında qanunlarda Vergi Məcəlləsində və vergilər haqqında digər normativ hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmuş müddələrdən fərqli müddəalar müəyyən edildikdə, həmin sazişlərin və ya qanunların müddəaları tətbiq edilir [1]. Göründüyü kimi, Vergi Məcəlləsinin 2.7-ci maddəsində də qeyd edilən Qanunun vergi tənzimlənməsi ilə bağlı müddələrinin vergi qanunvericiliyindən üstün olması barədə məsələ öz əksini tapmamışdır.

“Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 16-2-ci maddəsinə görə azad zona inzibati müəssisələri istisna olmaqla, azad zonada azad zona qanunvericiliyinə uyğun təsis edilən və fəaliyyət göstərən hər hansı hüquqi şəxslər və azad zonada yaşamaq üçün icazəsi olan fiziki şəxslər əsas iqtisadiyyatdakı hər hansı vergi ödəyicisinə malları, işləri, xidmətləri təqdim edərsə, belə mallar, işlər, xidmətlər üzrə əsas iqtisadiyyatın vergi ödəyicisinə əsas iqtisadiyyat qanunvericiliyinin müddəaları tətbiq edilir [4] (Sxem 1).

Qeyd edək ki, əsas iqtisadiyyatdakı vergi ödəyiciləri müxtəlif hüquqi statusa malik olduqlarına görə, azad iqtisadi zonada fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslər və zonada fəaliyyət göstərməsi üçün icazəsi olan fiziki şəxslər tərəfindən əsas iqtisadiyyatdakı hər hansı vergi ödəyicisinə təqdim etdikləri mallara, görülən işlərə və göstərilən xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisinin tətbiq edilib-edilməməsi məsələləri Vergi Məcəlləsində öz əksini tapmamışdır. Belə ki, azad iqtisadi zonada fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən əsas iqtisadiyyatdakı hər hansı vergi ödəyicisinə təqdim etdikləri mallara, görülən işlərə və göstərilən xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisindən azad edilməsi Vergi Məcəlləsinin 164-cü maddəsində qeyd olunmalıdır.

Sxem 1.

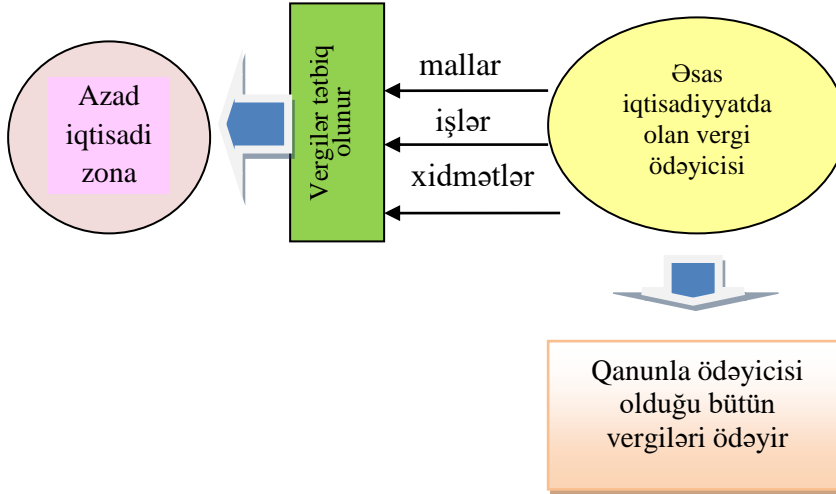
Qeyd edək ki, malların təqdim edilməsi, işlərin görülməsi və xidmətlərin göstərilməsi vergitutma obyektinə görə, bu cür əməliyyatlar (vergi ödəyicisi ƏDV ödəyicisi olduğu halda) əlavə dəyər vergisinə cəlb edilir. Əsas iqtisadiyyatda olan vergi ödəyicisiləri aksizli malların istehsalçıları olarsa, bu halda təqdim edilmiş mallara aksiz vergisi ilə yanaşı, əlavə dəyər vergisi də tətbiq edilir.

Məlum olduğu kimi, vergi ödəyicilərində mütəmadi olaraq vergi nəzarəti tədbirləri həyata keçirilir. Vergi nəzarəti vergilərin tam və vaxtında yığılmasını təmin etmək məqsədilə həyata keçirilir. Vergi yoxlamaları kameral və ya səyyar formada ola bilər.

“Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 16-3-cü maddəsinə görə əsas iqtisadiyyata aid olan şəxslər, azad zonada azad zona qanunvericiliyinə uyğun təsis edilən və fəaliyyət göstərən hər hansı hüquqi şəxslərə və ya azad zonada yaşamaq üçün icazəsi olan fiziki şəxslərə mallar təqdim edərsə, işlər

görərsə, xidmətlər göstərsə, əsas iqtisadiyyata aid olan şəxslərə belə mallar, işlər, xidmətlər üzrə əsas iqtisadiyyat qanunvericiliyinin müddəaları tətbiq edilir [4] (sxem 2).

Sxem 2.

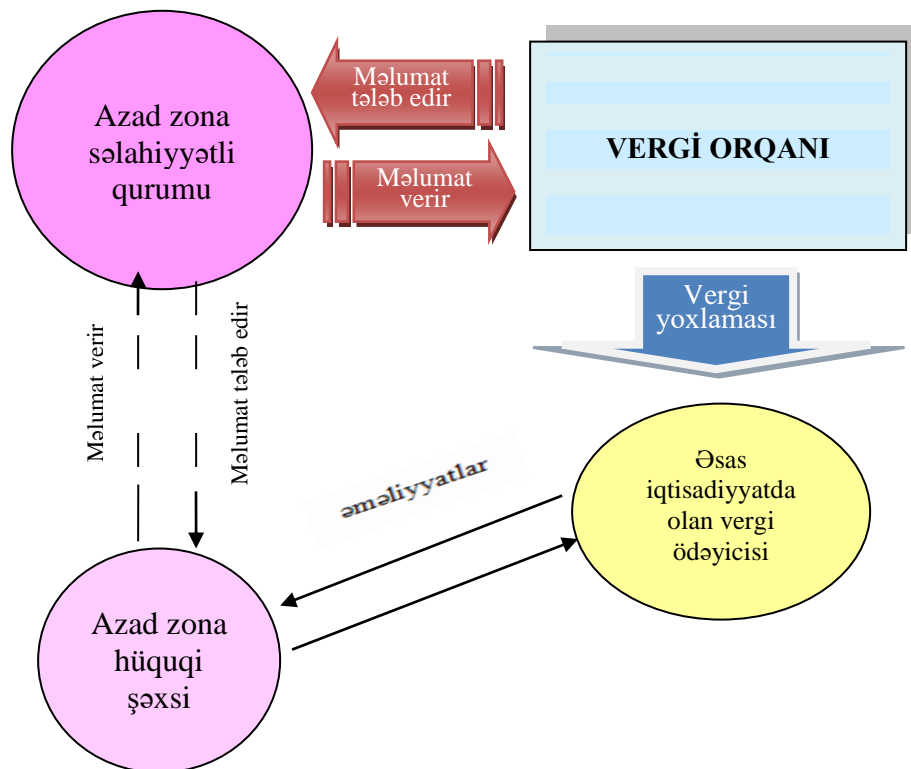

Kameral vergi yoxlaması vergi orqanı tərəfindən yerlərə getmədən vergi ödəyiciləri tərəfindən təqdim edilən, vergilərin hesablanmasını və ödənilməsini özündə əks etdirən sənədlər (vergi bəyannamələri) və vergi ödəyicisinin fəaliyyəti haqqında vergi orqanında olan sənədlər və mənbəyi məlum olan məlumatlar əsasında keçirilir. Səyyar vergi yoxlaması, o cümlədən elektron audit vergi orqanının qərarına əsasən həyata keçirilir. Səyyar vergi yoxlaması mənfəət, gəlir, əmlak, yol və torpaq vergiləri üzrə vergi ödəyicisinin son 3 təqvim ilindən çox olmayan fəaliyyətini, digər vergilər üzrə həmin yoxlamanın keçirildiyi il də daxil olmaqla, vergi ödəyicisinin son 3 ildən çox olmayan fəaliyyətini əhatə edə bilər [1].

“Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 16-4-cü maddəsinə görə əsas iqtisadiyyata aid olan şəxslərdə aparılan vergi yoxlamaları zamanı vergi orqanları tərəfindən üçüncü şəxslər qismində Azad Zona hüquqi şəxsi ilə aparılmış əməliyyatlar barədə məlumatların əldə edilməsi Azad Zona səlahiyyətli qurumu vasitəsi ilə həyata keçirilir. Azad Zona səlahiyyətli qurumu tərəfindən məlumatlar əsas iqtisadiyyat qanunvericiliyinə uyğun təqdim edilir. Əsas iqtisadiyyata

aid olan şəxslərdə aparılan vergi yoxlamaları zamanı vergi orqanları tərəfindən üçüncü şəxslər qismində azad iqtisadi zona ərazisində fəaliyyət göstərən fiziki şəxslər olduğu halda aparılmış əməliyyatlar barədə məlumatın əldə edilməsi də Azad Zona səlahiyyətli qurumuna aid edilməsi məqsədmüvafiq hesab edilir [4] (Sxem 3).

Sxem 3.

Vergi yoxlaması keçirildikdə, vergi orqanının vergi ödəyicisinin üçüncü şəxslərlə əlaqədar fəaliyyəti barədə vergi yoxlamasının predmetinə aid olan məlumat alması üçün sənədlərlə təsdiq edilmiş zərurət yarandığı halda, vergi orqanı həmin şəxslərdən yoxlanılan vergi ödəyicisinin fəaliyyətinə aid olan sənədlər ala bilər. Bu hərəkətlər üçün vergi orqanının əsaslandırılmış qərarı olmalıdır.

Bu zaman tələb yönəldilən üçüncü şəxs və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsi müvafiq sənədləri və ya məlumatları təsdiq edərək, tələbnaməni aldığı gündən 10 iş günü müddətində vergi orqanına təqdim etməyə borcludur [1].

Vergi Məcəlləsinin 13.2.46-cı maddəsinə əsasən üçüncü şəxs — vergi orqanı tərəfindən kameral və ya səyyar qaydada yoxlanılan, vergi ödəyicisinin fəaliyyətində

malların (işlərin, xidmətlərin) təqdim edilməsi ilə bilavasitə əlaqəli olan rezident və ya qeyri-rezident şəxslər nəzərdə tutulur [1].

Qeyd edək ki, vergi ödəyicilərində (əsas iqtisadiyyata aid olan şəxslər nəzərdə tutulur) bütün maliyyə sənədlərini, mühasibat kitablarını, hesabatları, smetaları, nağd vəsaitləri, qiymətli kağızları və başqa qiymətliyə, bəyannamələri və vergilərin hesablanması və ödənilməsi ilə bağlı olan digər sənədləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada yoxlamaq, yoxlamaların keçirilməsi zamanı yoxlamaya aid olan məsələlərlə bağlı vergi ödəyicilərindən və ya onun vəzifəli şəxslərindən lazımı izahatlar, arayışlar və məlumat almaq vergi ödəyicilərinin hüquqlarına aid edilmişdir [1].

Yuxarıda qeyd olunan sənədlərin (o cümlədən elektron formatda məlumatların) müəyyən edilmiş müddətlərdə təqdim edilməməsinə və ya bilərəkdən təhrif olunmaqla təqdim edilməsinə, o cümlədən vergi orqanları tərəfindən edilmiş müraciətin 10 iş günü ərzində icra edilməməsinə, habelə sənədlərin və ya məlumatların müəyyən edilmiş müddətdə (mühasibat uçotu sənədləri, o cümlədən elektron və (və ya) kağız formatda məlumatlar tam oxunaqlı şəkildə 5 ildən az olmamaqla qanunla müəyyən edilmiş müddətdə saxlanmalıdır) üzrlü səbəb olmadan saxlanılmamasına görə vergi ödəyicisinə 100 manat məbləğində maliyyə sanksiyası tətbiq edilir [1].

Hesab edirik ki, azad (xüsusi) iqtisadi zonalarda yaradılmış güzəştlər sistemi ölkəmizin iqtisadi inkişafına, prioritet iqtisadi məsələlərin həllinə, strateji proqramların və ərazidə reallaşdırılması nəzərdə tutulan proqramların həyata keçirilməsinə imkan verəcəkdir.

Nəticə

Təcrübə göstərir ki, xüsusi vergi rejimlərinin tətbiqi və azad (xüsusi) iqtisadi zonaların yaradılmasının məqsədi sahənin inkişafının stimullaşdırılmasına, iqtisadi zonaların, həmçinin ölkənin bütün ərazisinin iqtisadi imkanlarının artırılmasına və əhalisinin rifah halının yüksəldilməsinə yönəldilir. Bu halda inteqrasiya prosesi

genişlənir, xarici ticarət fəaliyyəti güclənir, ixracın həcmi artır, əlavə iş yerləri açılır, sənaye istehsalı stimullaşdırılır, ölkəyə xarici investisiyalar axın edir və s.

Beynəlxalq təcrübədə azad (xüsusi) iqtisadi zonaların yaradılmasının müxtəlif məqsədləri müəyyən edilmişdir. Belə ki, inkişaf etmiş ölkələrdə azad (xüsusi) iqtisadi zonaların yaradılmasının əsas məqsədi beynəlxalq əlaqələrin genişləndirilməsindən ibarətdirsə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə məqsəd ixrac-istehsal təyinatlı fəaliyyətin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Azərbaycanda xüsusi vergi rejimli müəssisələrin, xüsusi iqtisadi zonaların və azad iqtisadi zonaların yaradılması ölkənin iqtisadi siyasətinə xidmət edir. Xüsusi rejimlərin tətbiqi, azad iqtisadi zonaların yaradılması və inkişaf etdirilməsi məqsədilə kompleks tədbirlər işlənib hazırlanır. İlk növbədə, vergi, gömrük və müxtəlif imtiyazların verilməsinə diqqət verilir və bunlar da xüsusi normalarla tənzimlənir.

Bilindiyimiz kimi, azad (xüsusi) iqtisadi zonalar funksional baxımdan özəl, dövlət və qarışıq formalarda fəaliyyət göstərə bilər. Dünyada daha çox qarışıq formada fəaliyyətə üstünlük verilir. Azərbaycanda qurulan Sumqayıt texnoparka və Balaxanı Eko-Sənaye Parkına nəzər yetirsək görərik ki, burada əsasən dövlət müəssisələrinin rolu daha genişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ilkin olaraq bu cür zonaların yaradılmasında dövlət dəstəyinə ehtiyac vardır, sonradan xüsusi mülkiyyətin, yerli və xarici özəl müəssisələrin cəlb edilməsi vacibdir.

Xüsusi diqqət yetiriləcək əsas məsələlərdən biri də tətbiq edilən imtiyazlardan düzgün istifadə edilməsi və tətbiq ediləcək texnologiyaların səviyyəsidir. Belə ki, bəzi investorlar köhnə və aşağı keyfiyyətli avadanlıqların yüksək qiymətlərlə idxalına çalışırlar, güzəştlərdən və imtiyazlardan istifadə etməklə “çirkli pullar” əldə edirlər, yerli işçiləri normadan artıq istismar edirlər və s.

Ələt azad iqtisadi zonasının yaradılması ilə bağlı normativ-hüquqi bazanın formalaşmasına gəldikdə, bəzi məsələlərin həllinə diqqət yetirilməsini təklif edirik və bu qanunvericilik normalarında öz əksini tapmalıdır. Belə ki,:

1. Azad iqtisadi zonanın vergi tənzimlənməsi məsələləri Vergi Məcəlləsinin 2.4-cü maddəsinə daxil edilməli və onun fəaliyyətinə aid olan bütün vergilərdən azad edilməsi məsələləri hüquqi cəhətdən əsaslandırılmalıdır;

2. “Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun vergi tənzimlənməsi ilə bağlı müddələrinin vergi qanunvericiliyindən üstün olması barədə məsələ Vergi Məcəlləsinin 2.7-ci maddəsində əksini tapmalıdır;

3. Azad iqtisadi zonada fəaliyyət göstərən şəxslərin əsas iqtisadiyyatdakı hər hansı vergi ödəyicisinə təqdim etdikləri mallara, görülən işlərə və göstərilən xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisindən azad edilməsi məsələsi Vergi Məcəlləsinin 164-cü maddəsində qeyd edilməlidir;

4. Azad iqtisadi zonada əldə edilmiş mənfəətin xaricə köçürülməsi ilə bağlı məsələlər müvafiq qanunvericilikdə əks etdirilməlidir;

5. Azad iqtisadi zonada fəaliyyət göstərən şəxslərə kreditlərin aşağı faizlərlə verilməsi məsələləri tənzimlənməlidir.

Təcrübə göstərir ki, beynəlxalq müqavilə və sazişlər əsasında yaradılmış və xüsusi vergitutma rejimi tətbiq edilən müəssisə və şirkətlərin, imtiyazlı vergi və gömrük rejimləri tətbiq edilən xüsusi və azad iqtisadi zonaların ölkə iqtisadiyyatının inkişafında rolu çox böyükdür. Bu vasitələrdən istifadə edərək ölkənin iqtisadi inkişafına, ərazilərin və bütövlükdə regionun inkişafına, yeni təsərrüfat sahələrinin formalaşmasına nail olmaq olar.

Azad (xüsusi) iqtisadi zonaların yaradılmasının və fəaliyyətinin beynəlxalq təcrübəsinin təhlili göstərdi ki, idxal və ixrac əməliyyatları vergidən tam azaddır, mənfəət, gəlir və torpaq vergilərinə tam, qismən və ya müddətli azadolmalar tətbiq edilir, sərmayə yatırımları müəyyən müddətdə vergidən azaddır, Rusiya təcrübəsinə görə amortizasiya olunan aktivlərə isə sürətli amortizasiya tətbiq olunur və s.

“Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Azərbaycanın Respublikasının Qanununa əsasən azad zona ərazisində bütün fəaliyyət, idxal-ixrac əməliyyatları, əldə edilən gəlirlər vergilərdən azaddır. Azad zonaya idxal edilən mallara, işlərə, xidmətlərə görə

gömrük rüsumları və vergilər ödənilmir. Azad zona ərazisində olan torpaqlardan daimi istifadə etmək imkanları vardır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi
2. “İxrac məqsədli neft-qaz fəaliyyətinə xüsusi iqtisadi rejimin tətbiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
3. “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
4. “Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
5. "Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı, 28 dekabr 2011-ci il
6. “Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 5 noyabr 2012-ci il
7. “Azad iqtisadi zonalar yaradılması işinin sürətləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 31 may 2017-ci il
8. “Bakı şəhəri Qaradağ rayonunun Ələt qəsəbəsində yeni Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının ərazisi daxil olmaqla azad ticarət zonası tipli xüsusi iqtisadi zonanın yaradılması ilə bağlı tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı, 17 mart 2016-cı il
9. “Azərbaycan Respublikasının Milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” Bakı, 6 dekabr 2016-cı il.
10. Logistika və ticarətin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi
11. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin “Dünya təcrübəsində xüsusi iqtisadi zonalar, mövcud vəziyyət, inkişaf perspektivləri” mövzusunda arayışı, 2015
12. Əliyev Ş.T. Xüsusi iqtisadi zonaların təşkili problemləri və inkişaf perspektivləri /Ş. T. Əliyev, elmi red. Ə. İ. Bayramov. Bakı, 2008

13. Əliyev Ş.T. Xüsusi iqtisadi zonalarda vergilərin mühüm aspektləri. Azərbaycanın vergi jurnalı, 2/2014, s.153-154
14. Məhərrəmov R.B. Xüsusi vergi rejimləri və vergitutma məsələləri. Azərbaycanın vergi xəbərləri. №9, 2009
15. Kəlbəliyev Y.A., Məhərrəmov R.B., **Rzayev P.Q.** Xarici ölkələrin vergi sistemi. Bakı, 2011
16. Овчиникова С.Г. Зоны свободного предпринимательства. - СПб.: СПбГУЭФ, 1996
17. Пушкин А.В., Богданов И.Г., Особые экономические зоны в России. Правовое регулирование, 2009
18. <http://www.taxes.gov.az>

Магеррамов Рамиз Булут оглы

Заведующий отделом Учебного Центра Министерства Налогов,
Доцент Азербайджанского Государственного Экономического Университета,
кандидат экономических наук

Вопросы налогообложения в Алятской свободной экономической зоне

Аннотация

Цель исследования – изучение вопросов налогообложения в Алятской свободной экономической зоне;

Методология исследования – сравнительный анализ, исторический подход;

Выводы исследования – выявление пробелов и недостатков в законодательной базе, вновь созданном Алятском свободном экономическом зоне и соответствующих законодательных актах и внесения предложений по их устранению;

Ограничения исследования – расхождения в законодательных базах для более широкого анализа;

Практическая значимость исследования – внесение дополнений и поправок в соответствующие законодательные акты (в основном, Налоговый Кодекс) при расследовании вопросов налогообложения в Алятской свободной экономической зоне;

Оригинальность и научная новизна исследования – впервые были расследованы вопросы налогообложения в Алятской свободной экономической зоне, выявлены недостатки в других законодательных актах и рассмотрены вопросы налогообложения предприятий и зон, действующих в особых режимах налогообложения в Азербайджане, был изучен международный опыт в этой области.

Ключевые слова: *свободная (особая) экономическая зона, специальный налоговый режим, Алятская свободная экономическая зона.*

Ramiz B. Maharramov

Head of the Department of the Training Center of the Ministry of Taxes,
Associate Professor of Azerbaijan State Economic University, Ph.D Economics

Taxation issues in the Alat Free Economic Zone

Abstract

Purpose - investigation of taxation issues in the Alat Free Economic Zone;

Design/methodology/approach – comparative analysis, historical approach;

Findings – identification of gaps and shortcomings in the legislative framework of the newly created Alat Free Economic Zone and relevant legislative acts and setting proposals for their elimination;

Research limitations/implications – limited resources in legislative bases for wider analysis;

Practical implications – making additions and amendments to the relevant legislative acts (mainly, the Tax Code) in the investigation of tax issues in the Alat Free Economic Zone;

Originality/value –Tax issues in Alat Free Economic Zone were investigated for the first time. It was defined deficiencies in other legislative acts, were revealed issues of taxation of enterprises and zones operating in special taxation regimes in Azerbaijan, international experience in this field was studied.

Keywords: *free (special) economic zone, special tax regime, Alat Free Economic Zone.*

JEL Classification Codes: E62, H24, K34